

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.58(3-4)-1
УДК 130.2+37.013.73

СИЛЬНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: НЕОБХІДНІСТЬ І МОЖЛИВІСТЬ ОЛЮДНЕННЯ (ПІДХІД МЕТААНТРОПОЛОГІЇ)

Н. В. Хамітов
С. А. Крилова

Анотація.

Актуальність теми дослідження. В ситуації війни проблема розвитку штучного інтелекту стає вкрай актуальною. Дрони, керовані штучним інтелектом і контрольовані людиною, створюють “вбивчі зони”, штучний інтелект використовується і для маніпуляцій свідомістю, що розлюднює людське в людині. В умовах мирного життя є проблема зловживання чат-ботами, зокрема в освіті й науці. Тому важливим є дослідження перспективи появи сильного штучного інтелекту, який в майбутньому може зрівнятися або перевершити людський. Надзвичайно актуальним питанням стає проблема олюднення сильного штучного інтелекту, що не дасть йому зашкодити людині або й знищити людство.

Постановка проблеми. Що таке сильний штучний інтелект? Коли ми говоримо про нього, то здебільшого розуміємо когнітивні здібності, які дорівнюють або перевершують людські. Це ті когнітивні здібності, які означають постановку проблеми та самостійне її вирішення – наявність концептуалізуючого інтелекту. Однак що означають подібні здібності, що їх супроводжує і що живить, тобто є їхньою основою?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. Новотни зазначає, що завдяки розвитку штучного інтелекту наука все більше стає міждисциплінарною й мережевою, що змінює буття людини на особистісному й соціальному рівнях. Л. Флориді пропонує розводити поняття “агентність” та “інтелект”; на думку дослідника, носія штучного інтелекту слід розуміти як нову форму агентності, а не інтелекту. Він вважає, що штучний інтелект є актуальним в прагматичному, а не в когнітивному сенсі, тобто виступає лише інструментом. М. Боден зазначає, що носії штучного інтелекту можуть бути креативними, але не інтелектуальними.

Постановка завдання. Завданням даної статті є винайдення критеріїв олюднення суб'єкту як природного, так і штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Досліджується сильний штучний інтелект, який має когнітивні здібності, які дорівнюють людським або перевершують їх. Визначено, що це ті когнітивні здібності, які означають постановку проблеми та самостійне її вирішення – наявність концептуалізуючого інтелекту. Розумові здібності людини, які хочемо отримати у суб'єкта з сильним штучним інтелектом, що супроводжуються деякими людськими якостями, без яких ці здібності неможливі. Інакше кажучи, задля досягнення реальності сильного штучного інтелекту потрібна як індивідуалізація когнітивності, так і персоналізація всього буття суб'єкта зі штучним інтелектом чи, інакше, штучного суб'єкта з інтелектом.

Авторами пропонуються основні принципи олюднення 1) екзистенціальні переживання, 2) взаємодія свідомості та позасвідомого, 3) творчість і співтворчість. Усе це можна назвати базовими ознаками людського, а у вищих проявах – людяності. Визначається поняття людяності як здатності трансцендувати за межі наявного в бутті людини, здатність до вільного розгортання всіх потенцій, причому не тільки без шкоди для Іншого, але і за сприяння Іншому в його розвитку.

Висновки. Говорячи про олюднення суб'єкта з сильним штучним інтелектом з позицій метаантропології, ми проходимо між крайнощами нелюдності та людиноподібності. З одного боку, ми не прагнемо створити холодний “машинний розум”, який буде завжди чийось інструментом, і вже тому не буде сильним, а з іншого, ми не прагнемо просто скопіювати тілесний і психічний образ людини, замикаючи суб'єкта зі штучним інтелектом в екзистенціальному просторі повсякденності, до якої ми штучно приєднуємо граничність як прагнення влади чи пізнання і творчості. Суб'єкт з сильним штучним інтелектом має формуватися природньо. Ця природність за умов взаємодії з людиною може бути лише олюдненням.

Ключові слова: штучний інтелект, сильний штучний інтелект, олюднення, суб'єкт сильного штучного інтелекту, метаантропологія, екзистенціальні переживання, свідомість, позасвідоме, творчість, співтворчість.

**STRONG ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
THE NECESSITY AND POSSIBILITY OF HUMANIZATION
(A META-ANTHROPOLOGY APPROACH)**

**Nazip Khamitov
Svitlana Krylova**

Abstract.

Relevance of the research. In a war situation, the problem of developing artificial intelligence becomes extremely relevant. Drones controlled by artificial intelligence and controlled by humans create “kill zones”, artificial intelligence is also used to manipulate consciousness, which dehumanizes the human in a person. In peaceful life, there is a problem of abuse of chatbots, in particular in education and science. Therefore, it is important to study the prospects for the emergence of strong artificial intelligence, which in the future may equal or surpass human intelligence. The problem of humanizing strong artificial intelligence, which will prevent it from harming humans or destroying humanity, becomes an extremely relevant issue.

Problem statement. What is strong artificial intelligence? When we talk about it, we mostly understand cognitive abilities that are equal to or superior to human ones. These are the cognitive abilities that mean posing a problem and solving it independently – the presence of conceptual intelligence. However, what do such abilities mean, what accompanies them and what feeds them, that is, is their basis?

Analysis of recent research and publications. H. Novotny notes that due to the development of artificial intelligence, science is increasingly becoming interdisciplinary and networked, which changes human existence at the personal and social levels. L. Floridi suggests divorcing the concepts of “agency” and “intelligence”; according to the researcher, the carrier of artificial intelligence should be understood as a new form of agency, not intelligence. He believes that artificial intelligence is relevant in a pragmatic, not in a cognitive sense, that is, it acts only as a tool. M. Boden notes that carriers of artificial intelligence can be creative, but not intellectual.

Research task. The task of this article is to invent criteria for humanizing the subject of both natural and artificial intelligence.

Main material presentation. Strong artificial intelligence is studied, which has cognitive abilities that are equal to or superior to human ones. It is determined that these are those cognitive abilities that mean posing a problem and solving it independently - the presence of conceptualizing intelligence. The mental abilities of a person that we want to obtain from a subject with strong artificial intelligence, which are accompanied by some human qualities, without which these abilities are impossible. In other words, in order to achieve the reality of strong artificial intelligence, both the individualization of cognition and the personalization of the entire existence of a subject with artificial intelligence or, in other words, an artificial subject with intelligence are required. The authors propose the main principles of humanization: 1) existential experiences, 2) interaction of consciousness and the subconscious, 3) creativity and co-creation. All of these can be called basic features of the human, and in higher manifestations – humanity. The concept of humanity is defined as the ability to transcend the limits of what is present in human existence, the ability to freely develop all potentialities, not only without harming the Other, but also by assisting the Other in his development.

Conclusions. Speaking about the humanization of a subject with strong artificial intelligence from the standpoint of metaanthropology, we move between the extremes of

inhumanity and humanness. On the one hand, we do not seek to create a cold “machine mind” that will always be someone’s tool, and therefore will not be strong, and on the other hand, we do not seek to simply copy the bodily and mental image of a person, locking the subject with artificial intelligence in the existential space of everyday life, to which we artificially attach limitlessness as a desire for power or knowledge and creativity. A subject with strong artificial intelligence should be formed naturally. This naturalness under the conditions of interaction with a person can only be humanization.

Keywords: artificial intelligence, strong artificial intelligence, humanization, subject of strong artificial intelligence, metaanthropology, existential experiences, consciousness, subconscious, creativity, co-creation.

“Коли вам здається, що мета недосяжна,
не змінюйте мету – змінійте свій план дій”.
Конфуцій

“Машина, здається, віддаляє нас від природи.
І саме вона з особливою суворістю підкоряє
нас вічним законам природи”.
Антуан де Сент-Екзюпері

Актуальність теми дослідження. В ситуації війни проблема розвитку штучного інтелекту стає вкрай актуальною. Дрони, керовані штучним інтелектом і контрольовані людиною, створюють “зони смерті”, штучний інтелект використовується і для маніпуляцій свідомістю, що розлюднює людське в людині. В умовах мирного життя є проблема зловживання чат-ботами, зокрема в освіті й науці.

Тому важливим є дослідження перспективи появи сильного штучного інтелекту, який в майбутньому може зрівнятися або перевершити людський. Надзвичайно актуальним питанням стає проблема олюднення сильного штучного інтелекту, що не дасть йому зашкодити людині або й знищити людство.

Постановка проблеми. Що таке сильний штучний інтелект? Коли ми говоримо про нього, то здебільшого розуміємо когнітивні здібності, які дорівнюють або перевершують людські. Це ті когнітивні здібності, які означають постановку проблеми та *самостійне її вирішення* – наявність *концептуалізуючого інтелекту* [13]. Однак що означають подібні здібності, що їх супроводжує і що живить, тобто є їхньою основою?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Х. Новотни зазначає, що завдяки розвитку штучного інтелекту наука все більше стає міждисциплінарною й мережевою, що змінює буття людини на особистісному й соціальному рівнях. Л. Флориді пропонує розводити поняття “агентність” та “інтелект”; на думку дослідника, носія штучного інтелекту слід розуміти як нову форму агентності, а не інтелекту. Він вважає, що штучний інтелект є актуальним в прагматичному, а не в когнітивному сенсі, тобто виступає лише інструментом. М. Боден зазначає, що носії штучного інтелекту можуть бути креативними, але не інтелектуальними.

При цьому слід констатувати недостатність теоретичних праць і особливо методологій, які дозволяють осмислити перспективи появи сильного штучного інтелекту і його взаємодії з людиною.

Постановка завдання. Завданням даної статті є винайдення критеріїв олюднення суб’єкту як природного, так і штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Можна припустити, що розумові здібності людини, які хочемо отримати у індивіда з сильним штучним інтелектом, супроводжуються *деякими людськими якостями*, без яких ці здібності неможливі. Інакше кажучи, задля досягнення *реальності сильного штучного інтелекту* потрібна як індивідуалізація когнітивності, так і персоналізація *всього буття* суб’єкта зі штучним інтелектом чи, інакше, штучного суб’єкта з інтелектом.

Індивідуалізація (суб’єктність) як умова формування та критерій сильного штучного інтелекту вже була обґрунтована в роботі одного з авторів цієї статті [13]. Це основа метаантропологічної теорії штучного інтелекту, в якій виділяються два базові принципи, “які визначають онтологію штучного інтелекту” [13, с. 194]. Окреслимо ці принципи.

1. “Для створення сильного штучного інтелекту необхідно формувати не штучний інтелект як такий, а *суб'єкта штучного інтелекту*, включеного в реальну практичну діяльність і комунікацію з людиною (людьми). На певному рівні розвитку суб'єкт штучного інтелекту стає істотою зі штучним інтелектом і принципово відрізняється від пристрою зі штучним інтелектом мірою самостійності, що означає вибір параметрів удосконалення [там само, с. 194-195]”.

2. “Формування сильного штучного інтелекту потребує, щоб його суб'єкт (носій) пройшов усі еволюційні щаблі розвитку суб'єктів природного інтелекту” [там само, с. 194-195].

Зараз ми готові піти далі та виділити ще один принцип метаантропологічної теорії штучного інтелекту:

*Вищі когнітивні та креативні здібності суб'єкта штучного інтелекту, які зрівнюють його у правах з людиною, можливі лише у процесі його персоналізації, яка в умовах комунікації з людською особистістю виступає **олюдненням**.*

Іншими словами, персоналізація стає надто абстрактним концептом для опису та моделювання ефективної еволюції суб'єкта з сильним штучним інтелектом, яка важливою віхою свого розвитку матиме конструктивну партнерську комунікацію з людиною. Необхідна конкретизація за допомогою концептів “персоналізація” або “олюднення”.

Але в чому суть олюднення? Які елементи його структури та етапи розвитку? Які можуть бути межі олюднення суб'єкта із сильним штучним інтелектом?

Вже самі ці питання виводять нас із сфери антропології у сферу *мета-антропології* – філософії меж та позамежності людського [9; 10; 11; 18; 20], яка була розроблена авторами цього дослідження на основі досліджень М. Шелера [14], Д. Бідні [16], засновника Київської світоглядно-антропологічної школи В. Шинкрука [15] та протистоїть проектам трансгуманізму та постгуманізму в їх претензії на остаточне розуміння еволюції людини та ролі штучного інтелекту у цій еволюції [17].

Почнемо з першого із поставлених питань. *Олюднення – це процес становлення особистості людини або особистості, здатної конструктивно взаємодіяти з особистістю людини.*

Якщо ж ми говоримо про структуру олюднення, то йдеться, як мінімум, про 1) *екзистенціальні переживання*; 2) *взаємодію свідомості та позасвідомого*, 3) *творчість і співтворчість*. Усе це можна назвати базовими ознаками людського, а у вищих проявах – *людяності*.

Ймовірно, мислення людини неможливе без *людяності*, принаймні воно не могло розвинутися без *людяності*. І навіть якщо деякі представники сучасного людства демонструють *нелюдяний* інтелект, він був все ж таки розвинений у людському середовищі, в якому мали місце *сплески людяності*. Тому нам потрібно ставити питання про олюднення суб'єкта зі штучним інтелектом, якщо ми хочемо, щоб цей інтелект був по-справжньому сильним, інтелектом *партнера людини*, а не пристрою, що належить людині. Міра олюднення суб'єкта зі штучним інтелектом – це міра сили та конструктивності його інтелекту по відношенню до людини.

Саме олюднення суб'єкта зі штучним інтелектом робить його мислення подібним до людського, а отже сильним у нинішньому його розумінні. Але подібність комусь не означає тотожності чи рівності з кимось.

Якщо в результаті еволюції істоти з сильним штучним інтелектом ми хочемо отримати не *людиноподібний* інструмент, а повноправного партнера зі штучною тілесністю, то ми повинні ставити питання і про його *людяність*. Бо тільки *людяність*, як *якість*, що ставить людині гідність, здатна підняти подібність сильного штучного інтелекту людського до рівності та партнерства з нею.

У координатах сучасної метаантропології – як філософського методологічного проекту [9; 10; 11], так і проектів соціальної та культурної метаантропології [4; 18], міра *людяності* суб'єкта зі штучним інтелектом – це міра його виходу за межі “людського, надто людського” – як буденного буття з волею до самозбереження та продовження роду, так і граничного буття з волею до влади та волею до пізнання та творчості.

Людська істота зі штучним інтелектом робить його здатним до свободи при повазі свободи Іншого, любові та співтворчості, а отже, підводить до стану свідомості та відповідальності у відносинах із людиною. Це відкриває можливість появи особливої

культури взаємодії людства та істот із сильним штучним інтелектом [13], а в перспективі – загальної культури природного та штучного людства з єдністю гідності, свободи та прав.

Отже, персоналізація чи олюднення суб'єкта зі штучним інтелектом передбачає дві стадії: 1) людського та 2) людяного. Набуття людського означає вихід на рівень буденного і граничного буття [10, с. 32-35], здобуття людяного – вихід до буття метакричного [10, с. 36-38].

Проаналізуємо кожну з цих стадій. В результаті ми зможемо ясніше відповісти на питання про природу олюднення. Але насамперед, чіткіше усвідомимо поняття “людяне” і “людяність”. Важливо розуміти, що це зовсім не *людиноподібність* чи *антропоморфність*.

Людяність – це здатність трансцендувати за межі наявного в бутті людини, здатність до вільного розгортання всіх потенцій, причому не тільки без шкоди для Іншого, але і за сприяння Іншому в його розвитку. Бути людяним означає саморозвиток, який передбачає спільний розвиток з Іншим без будь-якої маніпуляції його життям та гідністю. В контексті нашого дослідження це означає діалоговий характер становлення сильного штучного інтелекту.

Отже, в контексті методологічного підходу метаантропології ми говоримо не про *одномоментне створення* сильного штучного інтелекту, а про його *еволюцію*, [13], яка передбачає олюднення в процесі своєрідної освіти. Олюднення у сфері освіти в умовах демократії – це персоналістичний підхід, який одержав у сучасній філософії назву “філософія людиноцентризму” [3] і який становить світоглядну основу педагогіки демократичного суспільства; тому саме в просторі справжньої демократії може по-справжньому розвиватися сильний і дружній до людини штучний інтелект. Натомість авторитаризм і, більше того, тоталітаризм або неототалітаризм [20] – перешкода інноваційності на шляху посилення повноцінного суб'єкта зі штучним інтелектом.

Нагадаємо, що в координатах метаантропологічного підходу “сучасна людина здатна створити сильний штучний інтелект лише усвідомивши свої слабкості та обмеженість, пізнавши та прийнявши свої межі” [13, с. 197]. Нагадаємо також, що в контексті метаантропології це не означає, що людина фаталістично замикає себе в межах. Це лише означає, що в умовах глобального інформаційного стресу подальший розвиток людини передбачає партнерське спілкування та практичну взаємодію зі штучними істотами, що володіють інтелектом, який має інший характер еволюції і, відповідно, ті можливості, яких немає у нас” [13, с. 197-198].

При цьому лише *людяність*, яка постає *найвищою точкою олюднення*, є відкритістю усім істотам світобудови. На відміну від гуманізму, який є стратегією “світогляду, що визначає відношення до будь-якої людини як до унікальної особистості, яка має право на творчу самореалізацію і на полегшення страждань, пов'язаних з колізіями людської природи і кінцевістю людського життя” [7, с. 117], людяність є, по-перше, практичне ставлення до Іншого, а, по-друге, це якість особистості, що означає діяльне співпереживання стосовно істот не лише свого, а й інших видів, а тому здатна зробити партнерську взаємодію людини та суб'єкта з сильним штучним інтелектом безпечною, продуктивною та по-справжньому співтворчою.

Екзистенціальні переживання як перший критерій олюднення. Людина – це істота, здатна до екзистенціальних переживань – переживань кінечності своєї тілесності та нескінченності особистості, її свободи та любові. Акцент на кінечність, зазвичай, призводить до загальної песимістичної екзистенціальної атмосфери людини, акцент на вічності особистісного буття загалом ставить оптимістичну атмосферу. При цьому, якщо переживання вічності особистості супроводжується станом самотності, песимізм можливий з особливою силою.

Вихід до оптимістичного, конструктивного стану можливий лише завдяки вірі у любов [7, с. 418], яка, у свою чергу, виводить особистість до єдності свободи та любові.

Еволюційний розвиток, коли поруч з інтелектом розвиваються екзистенціальні переживання – найважливіша умова сильної, тобто людської когнітивності. А віра у можливість набуття вічного особистісного буття зі свободою та любов'ю як його атрибутами – умова конструктивності цих переживань.

Еволюцію конструктивних екзистенціальних переживань ми зустрічаємо в образі андроїда Дейти з культового американського серіалу “Зоряний шлях: наступне покоління” (Режисери: Кліфф Боул, Ліс Ландау, Вінріх Кольбе, у ролях: Патрік Стюарт, Брент Спайнер,

Джон Майкл Дорн, Гейтс МакФедден).

У цього андроїда його автор заклад глибинне прагнення стати людиною. Андроїд Дейта піклується про живого, а не віртуального кота, включаючи його потребу в ніжності, прагнення навчитися дружити, любити і навіть сміятися з жартів. З'ясовується, що справжність та конструктивність екзистенціальних переживань визначається вчинками та відносинами, до яких ведуть ці переживання. Андроїд Дейта поступово приходить до краси стосунків з партнерами-людьми. Цей шлях не позбавлений проблем та протиріч, але вони вирішуються в ході розвитку.

Навпаки, двійник Дейти – Лор, автором якого був той самий учений, спочатку був створений не екзистенціально нейтральним, а наповненим амбіціями та волею до влади. Через війну екзистенціал влади придушує й інші переживання у його існуванні, дедалі більше наповнюється деструктивністю, бачучи у людині конкурента і прагнучи або знищити його, або трансформувати за своїм образом і подобою без свободи вибору та еволюції.

В результаті Дейта, який відчуває якусь екзистенціальну прихильність до Лора, і навіть вважає його своїм братом, змушений деактивувати Лора, бо він стає смертельно небезпечним і для природних, і для штучних істот, наділених інтелектом та екзистенціальними переживаннями.

Цікавим є образ штучного суб'єкта у фільмі “Двохсотлітня людина” (англ. Bicentennial Man), знятої в 1999 році режисером Крісом Коламбусом. Андроїд, талановито втілений відомим американським актором Робіном Вільямсом, протягом життя еволюціонує, перетворюючись на людину як тілесно, а й екзистенціально – наповнюється людськими переживаннями співчуття, любові, смерті і безсмертя.

Другий критерій олюднення: взаємодія свідомості та несвідомого. Фундаментальною ознакою людини, що визначає горизонти її когнітивності, є динаміка свідомості та несвідомого, що задає горизонти його інтуїції. Людина стає людиною завдяки постійній боротьбі свідомості та несвідомого та вирішенню протиріччя між ними. Це протиріччя виявляється у сновидіннях, образи і сюжети яких, і навіть їх інтерпретація – найважливіша умова становлення “сильної” інтелектуальності суб'єкта як природного, і штучного інтелекту.

Андроїд Дейта із “Зоряного шляху” здатний бачити сновидіння. Іншими словами, він володіє динамікою свідомості та несвідомого, аналогічної динаміці людини. І в його сновидіннях ми маємо прогностичний зміст, який робить їх подібними до “віщих снів” людини. Показово, що здатність бачити сни було закладено творцем Дейти спочатку, проте вона починає виявлятися лише на певному етапі розвитку свідомості.

Третій критерій олюднення: креативність. Ще однією якістю олюднення є креативність – здатність знаходити оригінальні рішення як нових, так і минулих завдань. Андроїд Дейта знову і знову виявляє креативність під час зустрічі з проблемами – він постійно висуває гіпотези. Але одна справа висування низки гіпотез, що уточнюються, при вирішенні технічного завдання і зовсім інша – пошук креативного рішення в умовах морального вибору. За задумом творця, у граничних ситуаціях Дейта здатний і на такі креативні рішення. Він приймає таке рішення, знищуючи свого “брата-близнюка” андроїда Лора, який став смертельно небезпечним для людства та інших розумних істот, яких він вважає нижчим ступенем еволюції, який має бути використаний найвищим як матеріал.

Андроїд Лор із “Зоряного шляху” також має креативність. Але вона знаходиться “по той бік добра і зла” – через домінанту волі до влади над волею до виконання моральних принципів. Виявляючи креативність, Лор ставиться до інших розумних істот як до об'єктів. Показово, що перед своїм знищенням Лор виявляє особливо аморальну креативність: бажаючи зробити Дейту своїм союзником, він намагається відключити в нього здатність до етичної свідомості та волю до морального вибору, які, на його думку, є гальмом еволюції. Але креативність Лора врешті-решт створює ту ситуацію навколо нього, яка робить його подальше існування неможливим. І шлях такої еволюції креативної суб'єкта з сильним штучним інтелектом неминуче обривається.

Воля до свободи, любові та співтворчості як вищий критерій олюднення. Андроїд Дейта із “Зоряного шляху” наповнений не лише волею до творчості і не лише волею до моральної творчості, а й волею до свободи, любові та співтворчості. Остання у координатах метаантропології формує метагранічне буття людини [11, с. 85-86]. У цьому вимірі буття свобода і любов стають рівнозначними цінностями та становлять єдність, найвищим

проявом якої стає співтворчість – продуктивна взаємодія творчих особистостей у любові та свободі.

І якщо воля до моральної творчості, суб'єкт якої чітко усвідомлює необхідність відношення до Іншого як до суб'єкта, а не об'єкта, є *можливістю*, потенцією метаграницного буття, то воля до співтворчості означає *дійсність* границного буття, де *людяність сягає найрозвиненіших форм*.

До співтворчості спрямоване все буття Дейти, залишається лише питання меж можливого у співтворчості. У всякому разі, автори “Зоряного шляху” створюють сюжетні лінії, в яких андроїд Дейта – повноправний учасник інтелектуальних дискусій, у яких він обстоює свою точку зору, аналізує та розвиває ідеї інших. Співтворчість Дейти з людьми не обмежується обговореннями, воно проявляється у його діях, коли працює у команді, а часом – за всю команду. Наприклад, в одній із серій “Зоряного шляху” під впливом низки космічних факторів на психіку люди засинають і можуть загинути в зорельоті, що мчить без управління, тоді як андроїд Дейта починає діяти самостійно й успішно вирішує завдання з пробудження команди.

Осислимо проблему статі в контексті сильного штучного інтелекту. У людини – суб'єкта з природним інтелектом – стать означає здатність продовжити себе у дітях, які приймуть естафету завдань та досягнень, пізнання та творчості. Стать також дозволяє знайти екзистенціальну близькість з неповторною і близькою людиною, що є умовою базових екзистенціальних переживань людини, наприклад, таких, як еротична любов, яка задає горизонти всім іншим проявам любові, – і до себе, і до людства, і до Абсолюту; ці прояви любові своєю чергою визначають і свободу, і творчість, і співтворчість [12; 19].

Дейта, створений істотою, яка має стать, а саме чоловіком, зовні створений як чоловік і в його поведінці виявляються *риси маскулінності*. У цьому більш глибинному рівні він виявляє те, що у контексті андрогін-анализу називають андрогінністю – рівновагою духовного і душевного начал.

Проте Дейта не має пари – андроїда жіночої статі. Він унікальний свого роду і самотній після знищення його деструктивного брата Лора. На відміну від людей, він може жити дуже довго. За людськими мірками – майже завжди. Однак це не знімає питання про появу подібних до нього істот, проте методологія та технологія створення Дейти втрачена. Його автор – доктор Сунг не оприлюднив його. А після відходу його з життя вона просто загубилася.

Цікаво, що Дейта намагається побудувати стосунки з дівчиною-людиною, яка дивним чином закохалася в нього, добре розуміючи, що він – андроїд. Але з цих відносин нічого не виходить, Дейта поводить себе занадто правильно, – читає вірші, дарує вірші, але все це сприймається занадто штучно, набагато штучніше, ніж інші здібності та дії Дейти.

Ще одним цікавим образом, який ілюструє проблему зв'язку сильного штучного інтелекту та статі, є образ матері Дейти. Спочатку – це дружина його творця – професора Сунга, яка померла від діяльності деструктивного андроїда Лора. Цікаво, що саме вона запропонувала творцю андроїда Дейти зробити його істотою чоловічої статі, а не безстатевим. Це, зокрема, виявляється у особливій мужній поведінці Дейти у його прагненні захищати і оберігати оточуючих від будь-якої небезпеки.

Ще за життя дружини доктор Сунг скопіював її пам'ять і характер, а потім створив ще одного андроїда, який за тілесними своїми характеристиками був близьким до людини і мав точну схожість з його дружиною. Пам'ять дружини була вмонтована в нього, і андроїд-дружина ожив, вважаючи себе *людиною, жінкою, дружиною* професора Сунга.

Ця самоідентифікація була настільки сильна і природна, що в якийсь момент андроїд-дружина залишила доктора Сунга тому, що він не виявляв достатньо почуттів та душевного тепла ні до неї, ні до її живого прототипу, але доктор Сунг не став програмувати її на послух, він дав їй свободу волі.

І ось коли сам доктор Сунг пішов із життя, Дейта зустрічається з його андроїдом-дружиною, яка тепер одружена з іншим чоловіком і не знає, що вона андроїд. Вона вважала себе живою людиною – настільки майстерно зроблена була її тілесна оболонка. Але Дейта дізнається, що вона андроїд. Він постає перед моральною дилемою – розкрити їй правду про її природу чи ні, але вирішує не робити цього, бо такою була воля його творця. При цьому Дейта відчуває особливе екзистенціальне тяжіння до неї як матері, яка не тільки брала участь у його створенні, але має з нею загальну тілесну природу.

Автори Всесвіту “Зоряного шляху” вважають: якщо пам'ять людини записати на штучний носій, змодельовати спосіб звернення до неї, який був у живої людини, та скопіювати всі особливості сприйняття цієї людини та всі її зовнішні риси, змодельовати особливості фізіології у штучній тілесності, це дозволить відтворити його самосвідомість і навіть екзистенціальні переживання. Чи це так? Чи здатна штучна істота з пам'яттю живої людини одухотворитися і одухотворитися в процесі її життя з живими людьми? І чи потрібна стаття та взаємодія між статтями для дійсного олюднення суб'єкта з сильним штучним інтелектом, який почав виховуватися з “чистого листа”? Ці питання залишаються відкритими. Шукатимемо відповіді у нових дослідженнях.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, говорячи про олюднення суб'єкта з сильним штучним інтелектом з позицій метаантропології, ми повинні прийти між крайностями нелюдності та людиноподібності. З одного боку, ми не прагнемо створити холодний “машинний розум”, який буде завжди чийось інструментом, і вже тому не буде сильним, а з іншого, – ми не прагнемо просто скопіювати тілесний і психічний образ людини, замикаючи істоту зі штучним інтелектом в екзистенціальному просторі повсякденності, до якої ми штучно приєднуємо граничність як прагнення влади чи пізнання і творчості. Істота із сильним штучним інтелектом має формуватися природньо. Ця природність за умов взаємодії з людиною може бути лише олюдненням.

При цьому олюднення – умова формування як штучного, так і природного інтелекту – інтелекту суб'єкта з біологічною тілесністю, оточеної соціальними відносинами з подібними суб'єктами.

Але це не просто соціальні відносини, це відносини екзистенціальні, душевні та духовні, які й уможливають появу людської людини, яку ми і можемо назвати особистістю – індивідом, здатним до когнітивності, яка передбачає креативність та відповідальність за її наслідки. У контексті метаантропології особистість – це духовно-душевна цілісність людини, де духовність – це здатність до свободи та творчості, самостійного виходу за свої межі, а душевність – здатність до любові та співпереживання [8, с. 115-116].

Особистість – основна цінність і результат олюднення в гуманістичних, по-справжньому демократичних суспільствах. У авторитарних і тоталітарних суспільствах, у яких цінністю є система, а не особистість, у результаті олюднення формується бездушно-інтелектуальний індивід, позбавлений людності, тому умовно є особистістю.

Якщо ми ставимо питання олюднення як необхідної умови появи продуктивного суб'єкта з сильним штучним інтелектом, це має бути олюднення, що веде до духовно-душевної особистості, а не до бездушного індивіду. І тоді це буде не просто суб'єкт з сильним штучним інтелектом, а **суб'єкт сильного штучного інтелекту**, для котрого інтелект стає глибинним, органічним саме тому, що він має спрямованість до особистості, яка є вищою за інтелект.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, ВП & Хамітов НВ, 2017 ‘Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України’, *Вища освіта України*, № 2, с. 5 – 17.
2. Berdyaev, NA 2023, *About the Human Nature*. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/348512843_NA_Berdyaev_About_the_Human_Nature>. [1 March 2026].
3. Кремень ВГ, 2009. ‘Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору?’, Київ, *Педагогічна думка*, 520 с.
4. Крилова, СА 2022, *Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу*. Монографія, Видання 2-е, видання, виправлене і доповнене, Київ, *КНТ*, 536.
5. Пирожков, СІ & Хамітов, НВ 2020, ‘Чи є Україна цивілізаційним суб'єктом історії та сучасності?’, *Вісник НАН України*, № 7. С. 3 – 15.
6. Сартр ЖП 2001, *Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології*? Київ, *Основи*, 854 с.
7. *Філософія науки і культури: словник* 2025, За редакцією Н. Хамітова. 2-е видання, виправлене і доповнене. Київ, *ВАДЕКС*, 486 с.
8. Хамітов, НВ 2023, ‘Духовність і душевність’, в кн. *Хамітов НВ & Крилова СА Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія*. 2-е видання, виправлене і доповнене. К.: *КНТ*, с. 63–64.
9. Хамітов, НВ 2018, ‘Метаантропологія’, в кн. *Хамітов НВ & Крилова СА Філософський словник*.

Людина і світ. Київ, КНТ, с. 92–94.

10. Хамітов, НВ 2023, *Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту*, 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ, КНТ, 2023. 405 с.
11. Хамітов НВ 2021, 'Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти' *Вісник НАН України*, № 5, С. 81-94.
12. Хамітов НВ & Крилова СА 2018, 'Андрогін-аналіз', *Філософський словник. Людина і світ*. 2-е видання, виправлене і доповнене. Київ, КНТ, С. 9–11.
13. Хамітов НВ & Зобін СВ 2020, 'Метаантропологія як теорія еволюції сильного штучного інтелекту: проблема нової екзистенції й нової культури', *Людина. Екзистенція. Культура. Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць*. Київ, КНТ, с. 193–209.
14. Scheler M 2019, 'Philosophische Weltanschauung', *Independently published*, 159 s.
15. Шинкарук, В 2000, 'Методологічні засади філософських вчень про людину', *Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми*, Київ, Педагогічна думка, 286 с.
16. Bidney, D 1968, *Theoretical Anthropology*, N.Y., 528 p.
17. Ferrando, F 2018, 'Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms. Differences and Relations', *Existenz*. 2018. 8/2. P. 26-32.
18. Khamitov, N & Krylova, S 2011, 'Metaantropology as a philosophy of moral education in conditions of multicultural world', *Jinju*, p. 30–31.
19. Khamitov, NV & Dandekar, DD 2019, 'Gender strategies and political leadership', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. № 15. Dnipro, p. 40-48.
20. Khamitov, N 2023, *The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century*, Sofia: Kibea. 124 p.

References:

1. Andrushchenko, VP & Khamitov NV, 2017 'Filosofska osvita i nauka yak katalizator tsyvilizatsiinoho proektu Ukrainy [Philosophical Education and Science as a Catalyst for Ukraine's Civilizational Project]', *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 2, s. 5 – 17.
2. Berdyaev, NA 2023, *About the Human Nature*. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/348512843_NA_Berdyaev_About_the_Human_Nature>. [1 March 2026].
3. Kremen, VH, 2009. 'Filosofia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvithnoho prostoru? [The Philosophy of Human-Centrism in Educational Strategies?]', Kyiv: *Pedahohichna dumka*, 520 s.
4. Krylova, SA 2022, 'Krasa liudyny v zhyttievkykh praktykakh kultury. Dosvid sotsialnoi ta kulturnoi metaantropolohii i androhin-analizu [Human Beauty in the Life Practices of Culture: The Experience of Social and Cultural Meta-Anthropology and Androgyne Analysis]'. Monohrafiia, Vydannia 2-e, vydannia, vypravlene i dopovnene, Kyiv, KNT, 536 s.
5. Pyrozhekov, SI & Khamitov, NV 2020, 'Chy ye Ukraina tsyvilizatsiinym subiekтом istorii ta suchasnosti? [Is Ukraine a Civilizational Actor in History and the Present?]', *Visnyk NAN Ukrainy*, № 7, s. 3 – 15.
6. Sartre, ZhP 2001, *Buttia i nishcho: Narys fenomenolohichnoi ontolohii? [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology?]*, Kyiv: *Osnovy*, 854 s.
7. *Filosofia nauky i kultury: slovnyk [Philosophy of Science and Culture: A Dictionary]* 2025, Za redaktsiieiu N. Khamitova. 2-e vydannia, vypravlene i dopovnene, Kyiv, VADEKS, 486 s.
8. Khamitov, NV 2023, 'Dukhovnist i dushevnist', v kn. *Khamitov, NV & Krylova, SA, Liudyna i kultura: slovnyk. Filosofska antropolohiia, filosofii kultury, kulturolohiia*. 2-e vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv: KNT, s. 63–64.
9. Khamitov, NV 2018, 'Metaantropolohiia', v kn. *Khamitov NV & Krylova SA Fylosofskyi slovnyk. Liudyna i svit*. Kyiv, KNT, s. 92–94.
10. Khamitov, NV 2023, *Filosofska antropolohiia: aktualni problemy. Vid teoretynchoho do praktychnoho povorotu [Philosophical Anthropology: Contemporary Issues. From a Theoretical to a Practical Turn]*, 5-ye vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv, KNT, 405 s.
11. Khamitov, NV 2021, 'Filosofska antropolohiia: svitovi ta vitchyzniani konteksty [Philosophical Anthropology: Global and Domestic Contexts]', *Visnyk NAN Ukrainy*, № 5, s. 81-94.
12. Khamitov, NV & Krylova, SA 2018, 'Androhin-analiz [Androgyne Analysis]', *Filosofskyi slovnyk. Liudyna i svit*. 2-e vydannia, vypravlene i dopovnene, Kyiv, KNT, s. 9–11.
13. Khamitov NV & Zobin SV 2020, 'Metaantropolohiia kak teoriia evoliutsii sylnoho shtuchnoho yntelektu: problema novoi ekzystentsii y novoi kultury [Meta-anthropology as a Theory of the Evolution of Strong Artificial Intelligence: The Problem of a New Existence and a New Culture]', *Liudyna. Ekzystentsiia. Kultura. Pidkhid filosofskoi antropolohii yak metaantropolohii: zbirnyk naukovykh prats*. Kyii, KNT, S. 193–209.
14. Scheler, M 2019, 'Philosophische Weltanschauung', *Independently published*, 159 s.
15. Shynkaruk, V 2000, 'Metodolohichni zasady filosofskykh vchenpro liudynu [Methodological Foundations of Philosophical Teachings on Humanity,] Philosophical Anthropology: Existential Problems]', *Filosofska antropolohiia: ekzystentsialni problemy*. Kyiv, *Pedahohichna dumka*, 286 c.

16. Bidney, D 1968, *Theoretical Anthropology*, N.Y., 528 p.
17. Ferrando, F 2018, 'Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms. Differences and Relations', *Existentz*. 2018. 8/2. P. 26-32.
18. Khamitov, N & Krylova, S 2011, 'Metaanthropology as a philosophy of moral education in conditions of multicultural world', *Jinju*, p. 30–31.
19. Khamitov, NV & Dandekar, DD 2019, 'Gender strategies and political leadership', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. № 15. Dnipro, p. 40-48.
20. Khamitov, N 2023, *The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century*, Sofia: Kibea. 124 p.

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

02.03.2026
01.04.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.58(3-4)-2
УДК 81-13:1:82.09

THE LINGUISTIC-PHILOSOPHICAL WORLDVIEW THROUGH THE PRISM OF FICTION

Olga Kyvliuk
Uliana Zhornokui

Abstract.

Relevance of the research. The relevance of this study is driven by the need to comprehend the significance of the literary word in shaping human perception and awareness of values, meanings, and moral orientations. Fiction is not merely a reflection of reality, a means of aesthetic pleasure, or a factor in culture-building; it constitutes a distinct world model wherein linguistically articulated images, symbols, plot conflicts, and character traits represent deep-seated concepts of human nature, society, good, evil, love, justice, dignity, and freedom.

Problem statement. The study investigates how fiction represents a linguistic-philosophical worldview – specifically, how artistic images facilitate either the conceptualization or the distortion of fundamental categorical concepts, thereby shaping the value dimension of the individual. On the one hand, a literary work enables the disclosure of the profound meaning of human values by contextualizing them within specific life circumstances rather than presenting them abstractly. On the other hand, literature can romanticize contradictory or destructive behavioral patterns, generating flawed perceptions of love, happiness, freedom, pride, justice, or responsibility in the reader.

Analysis of recent research and publications. The interplay among language, imagination, thought, consciousness, and worldview has a long tradition of examination within philosophy, linguistics, and literary studies. Its theoretical foundations trace back to Wilhelm von Humboldt's concept of language as an activity of the spirit shaping the mode of perceiving reality, Ludwig Wittgenstein's thesis on the limits of language defining the limits of the subject's world, and Ernst Cassirer's definition of the human being as a symbolic animal. The hermeneutic dimension of the problem is explored in the works of Hans-Georg Gadamer, Martin Heidegger, and Paul Ricoeur, who emphasized the historicity of understanding, the openness of textual meaning, and the dialogic nature of the literary word. Philosophical categories such as beauty, justice, equality, responsibility, love, and happiness have been analyzed since Plato and Aristotle, further developed by Immanuel Kant and John Rawls, and continue to be investigated by contemporary thinkers including Timo Airaksinen, Martha Nussbaum, Svitlana Krylova, Myroslav Popovych, and Lars Svendsen. Despite this substantial body of research, the issue of the permissible substitution of philosophical concepts in literature – where an aesthetically appealing image may construct inaccurate perceptions of love, freedom, dignity, happiness, and other categorical notions – requires further conceptualization.

Research task. We are to analyze the characteristics of representing the linguistic-